egyetlen folyammá nőjön az egész. De éppen gazdagsága miatt ez a válogatás sokféleképpen felhasználható a tanításban, például irodalom-, műalkotáselemző órákon a romantikának mint stílusirányzatnak a szemléltetésére.

Ezek a zenedarabok az asszociációs készségek fejlesztésére is alkalmasak, meg lehet próbálkozni a zene által keltett érzelmek, gondolatok vizuális megjelenítésével rajzórákon, a nagyobbak megpróbálkozhatnak a különböző motívumok felfejtésével és magyarázatával, a népi motívummok felfedezésével is.

Az első két darab színesítheti a földrajzórákat, Csajkovszkij nyitányfantáziája pedig jó felütése lehet egy a szerelmet középpontba állító beszélgetésnek.

From the Hebrides to Rome with Lamberto Gardelli. Mendelssohn – Mussorgsky – Tchaikovsky – Respighi. Hungaroton – White Label (750,-Ft)

LANNERT JUDIT

A magyar iskolák helyzete Romániában

A néma évtized (1958-1968)

1944 után Romániában viszonylag kedvezőbben alakult a magyar nyelvű oktatás helyzete, mint a többi utódállamban. Jugoszlávia, Csehszlovákia a győztesek oldalán tekinthetett a jövő elé; az utolsó piilanatban „kiugrott" Románia viszont csak olyan szovjet-román fegyverszüneti szerződést köthetett 1944-ben, amely területi vonatkozásban elvileg még hagyott nyitott kérdéseket. Románia nem folyamodhatott például a tömeges kitelepítés Csehszlovákiában alkalmazott módszeréhez; sőt az 1944 novemberében Észak-Erdélyben visszaálltott szovjet katonai közigazgatás figyelmeztető jel, hogy Magyarországgal szembeni helyzeti előnyét csak úgy őrizheti meg, ha a külföld felé a jobbik arcát mutatja: különösen a kényes nemzetiségi kérdések tekintetében.

Ne felejtsük, hogy 1944. augusztus 23-a után, de még a Groza-kormány előtt – tehát 1944. november 14-én – kiadott 575. sz. törvény a Nemzetiségi Minisztérium felállításáról intézkedett; 1945. február 7-én pedig kiadták a Nemzetiségi Statutumot (86. sz. törvény). 1945. március 6-án a szovjet támogatással hatalomra került úgynevezett „demokratikus" Groza-kormány pedig tovább ment a nemzetiségi engedmények terén. (1) Észak-Erdélyben a legtöbb magyar iskola megmaradt, Dél-Erdélyben pedig újra nyílt számos olyan magyar iskola, amelyet Antonescu diktatúrája idején zártak be.

A párizsi békeszerződés (1947) aláírása után az anyanyelvű iskolák sorsát meghatározta az 1948-as államosítás. Trianon után most első ízben került a hatalom birtokon belülre; a magyar oktatási struktúrában mindég jelentős egyházi iskolákat elnyelte az állam. Az államosított magyar nyelvű iskolahálózat még többé-kevésbé kielégítette a nemzetiségi igényeket, és megfelelt a magyarság nemzetiségi arányainak. 1947 őszétől kedvező fordulat, hogy Moldvában a csángók számos helyen magyar iskolához jutnak.

Erdélyben azonban néhány év után – párhuzamosan a belpolitika más fejleményeivel, például a Magyar Népi Szövetség „bekebelezésével", elsorvasztásával – különböző átszervezések ürügyén megszűntetik a nem elég korszerűnek tekintett iskolatípusokat, pl. 1953-54-ben a középfokú szaklíceumokat. Ekkor nincs már nemzetiségi minisztérium, amelyik legalább szóvá tehetné, hogy míg ez az intézkedés a magyar hálózatban az ilyen típusú iskolák teljes felszámolását jelentette, a románnál csak a tanulók átcsoportosítást. 1953 körül már Moldvában is megkezdődik a magyar tannyelvű iskolák fokozatos megszűntetése; és véget ér a bákói tanítóképző magyar tagozatának rövid tündöklése is. A csángó iskolák utolsó nyomát abban az 1958-as újságcikkben leljük (2), amelyben meg-

szólaltatják a bákói tanítóképző igazgatóját, aki a tanítóképző 5. osztályának 29 tanulójáról nyilatkozik, mint nem könnyű esetről. Csak éppen azt hallgatja el a közlemény, hogy ekkor már nincs tanítói utánpótlás, de iskola is alig. Induláskor a lészpedi volt az első, s utolsónak maradt a küzdőtéren még egy rövid időre.

A nemzetközi politikai fejlemények hatására 1956-1957-ben egy pillanatra meginog a román diktatorikus rendszer: bizonyos engedmények reklámozásával mutatnak megtévesztő hajlandóságot az „önkorrekcióra". Nem a stratégia változik, csupán a taktika. Ideig-óráig. 1956 magyarországi történéseinek azonban szerteágazó hatása van: az 1956 novemberében a „román elvtársak segítségét" is igénybe vevő Kádár-kormánynak majd benyújtják a számlát.

1958 februárjában a *Kádár János* vezette párt- és kormányküldöttség kanosszajárásra kényszerül Romániában. Főleg a magyarok által is nagy számban lakott helyeken, Kolozsváron, Marosvásárhelyen fejezik ki hálájukat a testvéri segítségért és elismerésüket a példás román nemzetiségi politika vívmányai iránt. Ma is arcpirító olvasni Kállay Gyula és a többiek beszédeit, amelyekből a román fél számára világos: a közeljövőben nem kell tartani a „magyar elvtársak" panaszaitól vagy számonkérésétől. Egy szennyes politikai alku eredményeként megnyílt a románosítás, a asszimiláció gyorsításának lehetősége. E folyamatot egy lélektani tényező is felerősítette: 1958 júniusában Romániából véglegesen távoztak a szovjet csapatok; a román politikai fifika újra győzedelmeskedett. Nyugat érdektelen, és egyébként is messze volt; a nagy Szomszédot a tábor egysége érdekelte, különben is az úgynevezet szocialista országokban belpolitikai kérdésként kezelték a nemzetiségi ügyeket. És a román kommunista-nacionalista politika elérkezettnek látta az időt a gyorsításra.

Évtizedek távlatából a köznapi ember emlékezete a magyar iskolák elrománosítását többnyire 1959-től, a kolozsvári Bolyai Egyetem megszűntetésétől számítja, lévén ez olyan esemény, amely három profeszor öngyilkos tiltkakozása révén is felrázta a közvéleményt. A valóság viszont az, hogy az egyetem megszűntetése egy jóval korábban kezdődött folyamat drámai fordulatát jelentette. 1948-ban a magyar nyelven tanuló ifjak számaránya még megfelelt a magyarság nemzetiségi arányainak. A magyarul tanuló középiskolások összlétszáma 9% körül volt, de bizonyára nem sokáig. Pl. az 1951/52-es tanévben 2515 olyan iskola volt, ahol nemzetiségi oktatás folyt, de ebből mindössze 189 iskola volt vegyes tannyelvű. Hat évvel később, az 1957/58-as tanévben a kétnyelvű (magyar-román, más nemzetiségű-román) iskolák száma tovább emelkedett (189-ről 457-re); a csak magyar (vagy más nemzetiségű) iskolák száma lényegesen csökkent (2326-ról 2057-re). A statisztikák némileg ingadoznak, vagy azért, mert hiányzik a szakértelem, vagy változnak a kitűzött célok. A Tanügyi Újság 1958. augusztus 19-i száma bővelkedik az adatokban – talán jó időre utoljára. E lapban közölt cikk szerint például az 1957-58-as tanévben összesen „3177 iskolaegység működött (266130 tanulóval) amelyekben 15 féle nemzetiség gyermekei tanulhattak saját anyanyelvükön". Bármelyik adat a valós a kettő közül – még nem túl sötét a kép. Az 1957-es esztendőt tekintve akár kedvezőnek is mondható. Ugyanennek az újságnak a közölt adataiból idézünk, mely szerint a tanítók továbbképző tanfolyanmán az 1957/58-as tanévtől kezdődően a magyar, a német nyelvű tanfolyamok mellett bevezették a szerb, ukrán, orosz, tatár, török és szlovák nyelvű tanfolyamokat. A felsőfokú oktatás „megjavítását" célzó, 1957 nyarán megjelent párt- és kormányhatározat értelmében az „együttlakó nemzetiségek fiai és leányai anyanyelvükön felvételizhetnek minden egyetemen". A bukaresti Parhon Tudományegyetemen a nemzetiségi iskolák tanárait képző német, orosz, ukrán, szerb, szlovák és bolgár nyelv és irodalom szak mellett tatár, török, cseh és lengyel szak is létesül. A cikk a nemzetiségi oktatás felvirágzásáról beszél; a következő év nyarán újabb párthatározat intézkedik, ezúttal az ideológiai harc erősítéséről. Ennek nyomában az oktatás terén ott folytatják, ahol 1956 nyarán átmenetileg abbahagyták: nincs taktika, már csak stratégia vna. Az Előre 1959. augusztus 1-jei számából megtudhatjuk, hogy „a nemzeti kisebbségek anyanyelvén 1142 óvoda és több mint 2000 iskola működik". Nem 3000 körül, és nem is 2500 körül, hanem „több mint 2000" (különben ez egyike az utolsó közzé tett adatoknak).

1959 tavaszán „egyesül" a két kolozsvári egyetem, a Babes és a Bolyai. Elsőnek a magyar főiskolák, egyetemek közül a nagy harcok árán létrehozott Bolyai Egyetem esik

el. (3) Alig egy év telt el *dr. Petru Groza* halála óta (1958. január 7.). Amikor az „egyesítés" színjátéka folyik – a későbbi főtitkár, államelnök Nicolae Ceausescu személyes irányításával –, az egyik gyűlésen valaki, egy meggondolatlan, így kezdte beszédét: „Amikor Groza a Bolyai Egyetemet létrehozta..." – a ceremóniamester a felszólalóba fojtotta a szót, emígy: „Az egyetemet nem Groza, hanem a Párt hozta létre. A Párt tévedett, a tévedést a Párt javítja ki..." Hogy mennyire – azt ma is, vagy ma inkább látjuk, mint akkor, amikor az eseménysorozat részesei voltunk.

Tehát a megtorpanás rövid hónapjai után a rákapcsolás új szakasza 1958-ban kezdődött, s most már országosra terjesztve a középiskolák egyesítésének módszerét. És új jelszavak kerülnek a megdolgozott köztudatba. Aki netelán ellenezné, hogy „testvér a testvérrel" együtt tanuljon, az szeparatista, és érdekes, hogy ez a cimke mindég a nemzetiségnek jutott osztályrészül. 1958 nyarán hosszú időre utoljára közlik a lapok azoknak az iskoláknak a névsorát, ahol magyarul vagy magyarul is lehet tanulni. (4) És ahol a hibrid-iskolák létrejöttek, rossz jel, hogy eltűntek a kétnyelvű táblák; az 1957-ben újraindult Statisztikai Évkönyv (Anuarul Statistic) csak 1959-ig bezárólag közöl a nemzetiségekre vonatkozó tanügyi statisztikai adatokat, utána hosszú, hosszú, néma csend majd egy évtizeden át. Ez példátlan fejlemény a romániai magyarság történetében. Bármilyen is volt a két világháború közötti romániai nemzetiségi gyakorlat – a romániai magyar kisebbség mindig pontosan tudta –, sajtója rendszeresen számontartotta és informálta az olvasót a magyar iskolahálózatról. Az államosítás tette lehetővé és a diktatúra gyakorlata, hogy a korábban elképzelhetetlen fejleményre sor kerüljön. A nemzetiségi adatok ilyen fokú titkosítására nem volt példa a civilizált európai országok gyakorlatában. Korábban legfeljebb az okozhatott gondot, hogy az adatközlők – sokszor a tanügyhöz alig vagy egyáltalán nem értő pártaktivisták – különböző s nem mindig szakszerű terminus technicusokat alkalmaztak, ilyen volt például egyesek szóhasználatában az „oktatási egységek" elnevezés, amelyről nem lehetett tudni, hogy magukba foglalják-e az óvodákat. A ködösítő elnevezések nem mindig tudatlanság termékei, sokszor éppen valós célokat szolgáltak: az igazság elkendőzését. Majdnem egy évtizeden át sötétségben tapogatóztunk; legfeljebb az intézkedésekből, a szüntelenül váltakozó iskolatörvényekből, párthatározatokból, s egyéb intézkedésekből lehetett következtetni a fejlemények tendenciáira. A nemzetközi helyzetnek kellett megváltoznia ahhoz, hogy újra olvasni lehessen nemzetiségi iskolaadatokat. 1968 tavasza, sőt nyara, a jugoszláv föderációs viták, valamint – és még inkább – a csehszlovákiai események tették szükségszerűvé a vezetőség számára a nemzetiségi kérdés újabb áttekintését; a szovjet-román ellentétek kiéleződése miatt a nemzetiségi igények fokozottabb tudomásulvételét. Nos, az első figyelmet érdemlő adat, a volt egyetemi rektor, és még korábban nemzetiségi minisztehelyettes szájából hangzik el a Nagy Nemzetgyűlés ülésén. *Takáts Lajos* – aki ekkor tanácsosként működik Bukarestben – kommentár nélkül közli a képviselőkkel, hogy az 1967/68-as tanévben „1927 általános iskola és líceumi egység működik az együttlakó nemzetiségek nyelvén..." (5) Ez egy fontos mondat annak ellenére, hogy az „egység" szó ezúttal is ködösítő kifejezés, mert a gyakorlatból tudjuk, hogy mivel önálló magyar iskolák már alig vannak, ez többnyire vegyes iskolát takar. Éppen a tíz évvel azelőtti helyzettel kapcsolatban két forrást idéztünk: az egyik szerint tíz évvel korábban 2515 iskolát jelölt, ahol nemzetiségi nyelven is folyt az oktatás, a másik viszont 3177-et. Ha az első adatmegjelölése az igaz, akkor tíz év alatt eltűnt 588 nemzetiségi iskola, ha a második, akkor még katasztrofálisabb a helyzet: a nagy statisztikai csend idején felszámoltak 1250 nemzetiségi iskolát. Tudjuk, hogy ezek túlnyomó többsége magyar vagy magyar nyelvű is volt. *Takáts Lajos* „globális" adatot közölt, így nem tudhatjuk, hogy az 1957-es 1664 magyar iskolához képest számszerűleg mekkora az apasztás aránya, de mindenképpen iszonyú méretekben számolták fel a nagy hangerővel propagált nemzetiségi iskolahálózatot, köztük is elsősorban a magyart.

Természetesen a kép még elkeserítőbb, ha azt tudnánk számszerűsíteni, hogy 1968-ban hány önálló magyar iskola működik még. Erre sajnos nincsenek pontos adataink, de tudjuk, hogy időközben milyen belpolitikai események zajlottak le; tudjuk, hogy a hatvanas években a hivatalos politika hivatkozhat a megváltoztatott demográfiai körülményekre, hiszen az iparosítás felgyorsítását is a román nacionalista célok szolgálatába

állították. Új üzemek, gyárak létesültek, többnyire máshonnan, más történelmi, földrjazi tájakról hozott munkaerővel. És ez a folyamat, az iparosításnak mint eszköznek a bevetése, csak ekkoriban kezdődött. Mégis idézhetjük magát a pártfőtitkárt, aki az Előre 1968. október 26-i száma szerint a Központi Bizottság plenáris ülésén 1944 nemzetiségi iskoláról vagy tagozatról beszél; 27-tel többről, mint Takáts Lajos; s ebben az adatban a szónok szerint 1480 iskola és tagozat magyar nyelvű, 386 német, a többi szerb, szlovák, ukrán, cseh. Eltűntek a török, tatár, lengyel, bolgár, héber iskolák. És itt megállunk az adatok felsorolásával, minthogy azok már a következő évekre vonatkoznak, és megpróbáljuk kinyomozni adatok nélkül is, hogy mi történt a közbeeső évek alatt.

A viszonylag kedvezőbb 1956-57-es években *Bányai László* személyében magyar is van a tanügy felső vezetésében, mégpedgi miniszterhelyettesi rangban. Bányai személye ugyan a legkevésbé bizalmat gerjesztő; mára már elmondhatjuk: egyik legszervilisebb magyar nemzetiségű, aki a hatalom szempontjából messzemenően kiérdemelte a bizalmat; de az idők változását jelzi, hogy 1958 szeptemberében változott a beosztása is: „az együttélő nemzetiségek oktatási és művelődésügyi igazgatóságának főigazgatója"; ezek szerint már nincs magyar miniszterhelyettes a tárca élén. Ő az, aki leginkább tudja gyorsan igazítani véleményét az éppen aktuális vonalhoz. A Tanügyi Újságban cikke (6) – „A nemzetiségek anyanyelvű oktatása – népi demokratikus rendszerünk nagyjelentőségű megvalósítása" – a tőle megszokott színvonalon sorjázza a hazug „tényeket": „Több mint 2000 egyetemi hallgató látogatja a magyar tannyelvű főiskolákat és főiskolai tagozatokat..." Új eszmei távlatokat emleget, csak azt felejti kifejteni, hogy a több mint kétmilió romániai magyarhoz számszerűleg miként viszonylik a több mint kétezer? Mert akkor világosabban láthatná bárki, hogy a szakadék felé vezető úton milyen távlatok várják az iskolák padjaiban értelmiséginek készülődő magyar ifjakat?!

A látlelet megrajzolása nemcsak azért ütközik nehézségekbe, mert a titkosítás következtében fontos adatsorok hinyoznak, hanem azért is, mert a tanügyi rendelkezések permanens változásban voltak; nemcsak a miniszerek váltották egymást sűrűn, hanem a rendeletek is.

Erőfeszítések történtek országos viszonylatban a tanulmányi idő meghosszabbítására. Az 1955/56-os tanévtől kezdve a hétéves oktatás általánossá és kötelezővé vált a városokban és a munkásközpontokban, rajoni székhelyeken. A párt III. kongresszusa közeli célként jelölte ki a nyolcosztályos oktatás bevezetését; ez végül is – mint a miniszterhelyettes nyilatkozatából tudjuk (7) – az 1964/65-ös tanévre valósul meg. Nemzetiségi adatok erre vonatozóan sincsenek. 1964/65-re viszont a román oktatási struktúra hasonló lett a magyarországihoz:

I-IV. osztály – elemi első ciklus;

V-VIII. osztály – elemi második ciklus;

IX-XII. – középiskola, azaz líceum.

Az 1965/66-os tanévtől kezdve minisztertanácsi határozat írta elő, hogy a nyolcosztályos általános iskola elnvezése „általános iskola" lesz, a középiskola viszont a líceum elnevezést kapja. (8)

A néma évtizedben kiteljesedik a tanügyi asszimilációs folyamat: az önálló nemzetiségi isolából vegyes iskola lesz; ekkor már az irányítása a román igazgató kezébe kerül. Sok helyen – éppen etnikailag vegyes vidékeken – átmenetileg két tagozatos lesz az iskola, majd többnyire csak egy; természesen a román tagozat terjeszkedése a nemzetiségi rovására történik akkor is, ha a nemzetiségi tanulók vannak nagyobb számban (9). Mivel nem egy-egy téves intézkedésről van szó, hanem jól kidolgozott és levezényelt folyamatról: magam is tanúja voltam, hogy a korábban magyar tannyelvű iskola miképpen kapott román tannyelvű osztályokat, majd román igazgatót. De ezzel a folyamat nem zárult le; a tantárgyak sorrendjében új intézkedésként jelent meg, hogy pl. Románia történelmét, földrajzát, az alkotmánytant románul kellett tanítani; és bizonyos, a történelmi szemlélet kialakulása szempontjából fontos osztályokban (nyolcadikban, tizzenkettedikben) csak román nemzetiségű tanár taníthatta a tantárgyat. Azután azok a tantárgyak, amelyek nem feltétlenül kötődnek az anyanyelvhez – testnevelés, rajz, szépírás, mezőgazdaságtan stb. – fokozatosan kerültek át a román káderekhez a magyar osztályokban is, mivel a kiöregedő, nyugdíjba kerülő magyar nemzetiségű tanár helyét a román igaz-

gató román tanerővel töltötte be. Párját ritkította az olyan eset, amikor a román nyelv és irodalom tantárgyat magyar nemzetiségű tanár tanította. Az érdekelt román tanár – a románosítás egy közbelső szakaszán, mint amilyen a „néma évtized" volt – gyakran arról beszélt eminens magyar tanulóinak, hogy az egyetem érdekében nem érdemes magyar osztályba felvételizni a középiskolába. A pontos képhez nemcsak azt kellene tudnunk, hogy mennyi a magyar lakosság és ezen belül a tanköteles gyerekek száma, hanem azt is, hogy – kényszerűségből, vagy „praktikus" szemléletből – hányan kénytelenek román nyelven folytatni tanulmányaikat. A hatvanas években sok megszűnő magyar nyelvű második ciklusú iskolában egyik fontos propagandaérv volt, hogy kívánságra a magyar tanulók fakultatíve tanulhatják heti három órában az anyanyelvüket is. A gyakorlatban ez nem valósult meg, mert ezeket az órákat – ha volt rájuk igény – vagy reggel héttől tartották, vagy délután kettőtől háromig. A túlterhelt gyerekek a kezdeti lelkesedés után rendszerint lemondtak az anyanyelvi órák látogatásáról, ahol nem volt kötelező számonkérés és osztályzás.

1965-ben lett húszéves a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Intézet; az esemény alkalmából „Eredményes két évtized" címmel vezércikket ír az intézet még magyar rektora, *Csögör Lajos.* (10) A rektor nem említi meg, hogy 1962-től az eredetileg magyar felsőfokú intézet is román társtagozatot kapott, mint ahogy ez a sors vár a helyi Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolára is; és mivel a cikkben mindenféle számadatok vannak, csak éppen a leglényegesebbek hiányoznak, az akkori olvasó aligha tudhatja, legfeljebb sejtheti, ez az intézet a legjobb úton van a nyelvi asszimiláció felé; a sors iróniája, hogy valamivel később a rektor is külföldön keres menedéket.

1962 nyarán a permamens átszervezések során az Államtanács törvényerejű rendeletet adott ki az Oktatásügyi Minisztérium és a Művelődés- és Művészetügyi Állami Bizottság megalakításáról. (11) Az új szervekkel kapcsolatban egy szó sem hangzik el a nemzetiségi vonatkozásokról. Például felsorolják az Oktatásügyi Minisztérium szervezeti felépítését: a nemzetiségügyi főigazgatóság már nincs, vagy „valamint más igazgatóság" rejtelmes címszó alá került. A rendelettel egy időben közlik az új miniszter nevét, aki *Ilie Murgulescu* akadémikus lesz, aki fél évvel később nagy elemező cikkben tekinti át az utolsó másfél évtized oktatási eredményeit. (12) Sok-sok adat minden területről, a nemzetiségi hálózatról egy szó sincs. Mintha egyáltalán már nem is létezne, holott a példatára többnyire az előző évekre vonatkozik. De ki akarna itt emlékezni az 1956/57-es évek biztató ígéreteire?

A sajtó 1962 nyarán közli tartományonként a mezőgazdasági szakmai és műszaki iskolák hálózatát. (13) Magyar nyelvű egyetlen egy sincs a kimutatásban, pedig akkor még létezik például a Maros-Magyar Autonóm Tartomány.

A sajtó mégis kell foglalkozzék a tanügy kérdéseivel. Fura riportok születnek: a riporter legfeljebb csak azt írhatja meg, hogy az illető iskolában magyarok és románok együtt tanulnak, de arról, hogy milyen a tanulók nemzetiségi összetétele, egy szót sem lehet írni. *Kovács György,* az akkoriban ismert író, volt Nagy Nemzetgyűlési alelnök, felkereste a szászrégeni 2. sz. középiskolát, ahol „nem kevesbb, mint 30 osztály működött ebben a tizenegy osztályos középiskolában 1030 tanulóval. A tizenegyedik osztályt 72-en végezték el, ennyien mennek az érettségire..." Teljesen elégedett a látottakkal, tapasztaltakkal. „A mai középiskolában együtt tanulnak, tevékenykednek a különböző kulturális egységekben a diákok, fiúk, lányok, románok és magyarok..." Majd: „Az egységes iskolák eredményei már az elmúlt esztendőkben bebizonyították, hogy a barátság és testvériség, amely a fogékony gyermeki lelkekben termékeny talajra talál, végigkíséri őket egy életen át, és olyan kincs ez, amit tovább adnak majd nemzedékről-nemzedékre."

A román oktatás struktúrájában az ötvenes évek elejétől kezdve fontos szerep hárult az esti oktatásra, amellyel a felső szervek többször kiemelten foglalkoztak. 1959-ben az Oktatás és Művelődésügyi Minisztérumban az esti és látogatás nélküli oktatás magjavítását célzó értekezletet hívtak össze. (14) Ezúttal fontosnak tartják, hogy ebbe az oktatási formába azokat vegyék fel, akik „közvetlenül a termelésben dolgoznak"; de ezt nem tudták vagy nem akarták teljesíteni, így a párt központi vezetése és a minisztertanács 1962-ben ismételten foglalkozik a helyzet „megjavításával": ez a törvény kimondja, hogy az esti és a látogatás nélküli oktatásra jelentkező jelölteket románból és matematikából vizs-

gáztatják. Egy szó sincs a nemzetiségi nyelveken folyó esti és látogatás nélküli oktatásról; ami érthető, ha figyelembe vesszük például a középiskolára vonatkozó szigorú előírásokat (az 1962/63-as tanévtől kezdve csak olyan huszonöt éven aluliakat lehet felvenni, akik az iparban, szállításban, építkezésben mezőgazdaságban dolgoznak). (15) Ismerve a magyarság elhelyezkedési lehetőségeit – különösen a kisvárosokban –, döntő csapás volt ez az előírás a magyar osztályokra: e megszorítások nem tették lehetővé azok esti iskolai tanulását, akik a kisiparban vagy a szolgáltató iparban dolgoztak, holott a kisvárosi magyar hallgatók ezekből a rétegekből kerültek ki. Az előírás elsősorban a nehézipari dolgozókat preferálta; az új kombinátok fiatal ifjúmunkásait, akiket javarészt más vidékekről verbuváltak. Abban a kisvárosban, ahol tanítottam, a megszorító intézkedések következtében szűnt meg 1963-ban a magyar esti középiskolai oktatás. Néhány év elteltével újra szabályozták az esti iskolák működési feltételeit; „korrigáltak": eltörölték az életkori korlátozást, a foglakoztatási előírásokat; szélesre tárták az esti iskolák kapuit, de a már megszűntetett magyar osztályokat nem nyitották meg. Ez az intézkedés – amely látszólag szakmai megfontolásból született – alapjaiban nemzetiségellenes volt, és átementi alkalmazása is lehetőséget nyújtott a vegyes iskolákban arra, hogy tovább redukálják a nemzetiségi osztályok számát.

1966-ban egy újabb tanügyi törvény a szaklíceumok létesítéséről és megszervezéséről intézkedik. (16) A Nagy Nemzetgyűlés művelődési bizottsága vitára bocsátotta az 1966. július 1-jén a szaklíceumok létesítésére és szervezésére vonatkozó törvényjavaslatot. A nemzetgazdasági ágak fejlődése, a modern technika elterjesztésének szükségességével indokolták az új iskolatípus létrehozását. Jellemző a hatvanas évek gyakorlatára, hogy a vita során fel sem merült a tanítási nyelv kérdése, mai nyelven azt jelentette, hogy ezeknek az iskoláknak csak román tannyelvet szántak. A magyar származású képviselők közül felszólaló *Ludovic Fazekas* (Fazekas Lajos) kijelentette: „A szaklíceumok megfelelő módon kiegészítik majd iskolahálózatunkat, hozzájárulva a technikusokban, közgazdászokban, tanítókban mutatkozó szükséglet fedezéséhez." A tanítás nyelvét ő sem tette szóvá. A törvény, illetve a minisztertanácsi határozat mellékleteként nyilvánosságra hozták azokat a szakokat, amelyekre a szaklíceumok nappali tagozatán az 1966/67-es tanévtől kezdve jelentkezni lehet. A melléklet tartalmazza a megnyíló szaklíceumok pontos listáját, területi elosztásban is. Kolozsváron például az új intézkedés nyomán 5 új szaklíceum jött létre, egy sem magyar tanítási nyelvvel. Az új szaklíceumok egy részének épületigényeit a még meglévő magyar tannyelvű iskolák rovására érvényesítették. Modellértékű azt a mód, ahogy ez az új iskolatípus is az elrománosítás újabb láncszeme. 1968 nyarának szabadabb légkörében, a sajtócenzúra bizonyos lazulásána idején érdekes cikk jelent meg az Ifjúmunkás hasábjain *Gálfalvy György* tollából: Miért váltották le Székely Ferencet? címmel. (17) A cikk átcsúszott a cenzúrán, de a szerző a fegyelmi büntetést nem úszta meg; a szerkesztőség is megrovásban részesült. Miről tájékoztatott, tudósított a szerző – ez időkben meglepő módon? A riporter egy Kolozsvárszerte ismert iskolaigazgató kálváriáját írta meg, de a történtek túlmutatnak az egyéni kálvárián. A cikk címében felvetett kérdésre a következőt válaszolta az egyik volt kolléga: „Mert túlságosan karakán volt!" Ilyen is van? – csodálkozik a riporter. „Igen. Székely számára a maga karakánságának a megőrzése fontosabb volt az iskola érdekénél. Pedig érezhette, hogy így, az ő leváltásával többet veszít az iskola, mintha megteszi, amit követelnek tőle. Inkább engednie kellett volna..."

Mi is történt tulajdonképpen?

Székely Ferenc, az „éltanár" címmel 1954-ben kitüntetett pedagógus évek óta az 1. sz. fiúiskola (a volt református kollégium) igazgatója volt. 1959-ben, amikor a felsőbb szervek elhatározták, hogy az akkor már Ady Endre nevét viselő középiskolát egyesítik a Gheorghe Sincai nevű román nyelvű középiskolával, úgy gondolták, hogy szerencsésebb, ha az új helyzetben Székely Ferenc nem marad az iskola élén (ugyanis az iskola aláaknázása, magyar jellegének az elsorvasztása kitűzött cél volt), itt új hatalmi viszonyokat akartak létrehozni, s ezért a volt igazgatót áthelyezék a 11. sz. középiskola (a volt katolikus líceum) élére, ahol még magyar nyelven folyt az oktatás. (Ez az iskola régen a piaristák felügyelete alatt állott; a hetvenes években, újabb átkeresztelések következtében a 3. sz. középiskola besorolást kapta). Székely Ferenc tapasztalt, invenciózus pe-

dagógusnak ezt az iskolát is sikerült – a kedvezőtlen körülmények ellenére – fellendíteni. Az érettségizők közül az 1966/67-es tanévben 43-an jelentkeztek egyetemre, s közülük 36 felvételt is nyert, ez a jelentkezők mintegy 83%-a. Székely itteni kálváriája akkor kezdődött, amikor egy nappal a tanévnyitás előtt, 1965. szeptember 14-én a kolozsvári román pedagógiai líceum képviselői felső jóváhagyásra hivatkozva megjelentek az iskolában, s követelték a kollégiumi helyek egy részének azonnali átadását. A 11. sz. középiskolának ekkor 147 vidéki bentlakója volt, az elkobzott internátus ügyében hiába fordult Székely a városi néptanács alelnökéhez, *Garofita Pavelhez*, akihez az oktatási kérdések is tartoztak; az interveniálás eredménytelen maradt: kilenc gyereknek nagy nehezen sikerült bentlakást szerezni más iskolánál, a többi gyerek kintlakásba, privát szállásra kényszerült. De ennyivel nem érték be az új „honfoglalók". A pedagógiai líceum követelte, hogy a 11. sz. iskola ürítse ki további 4 tantermét és az adminisztráció számára fenntartott helyiségeket. Iskola-, illetve tanteremigényeiket kiterjesztették az iskola főépületére is. Hiába hivatkozott a kutyaszorítóba került igazgató arra, hogy a zsúfoltság elviselhetetlen lesz, és ez felborítja az iskola normális működésének menetrendjét, a városi tanügyi osztály utasította, hogy hajtsa végre a követelést. És ez még mindig nem volt elég. A következő menetben a pedagógia líceum újabb kilenc, majd négy tanterem kiürítését és átadását követelte. Székely Ferencet kötelezték arra, hogy a követelés végrehajtása érdekében az iskola alsó ciklusának tanulóit ossza szét más iskolák között, ami gyakorlatilag a patinás líceum elsorvasztásának a kezdetét jelentette, mert a következő évtől kezdve az iskolának nem lett volna V. osztálya, a tanárok számára pedig nem tudták volna biztosítani a kötelező óraszámot. Székely ebbe már nem egyezett bele, s az iskola laboratóriumának a kiürítését is megtagadta – ekkoriban már ritka kemény egyéni bátorsággal. Az iskola múzeumára is igényt formáltak, holott ez már 200. éve szolgálta az oktatást, és a patinás iskola nemzedékről nemzedékre átöröklött hírnevét. Székely a felső szervek beavatkozását, segítségét kérte. A kötélhúzás nem sokáig tartott. 1967. november 24-én hivatalosan, szóbelileg közölték Székely Ferenccel, hogy fegyelmi úton áthelyezik az 5. sz. általános iskolába fizika-kémia tanárnak. S lehetett Székely Ferenc „éltanár", számos korábbi kitüntetés tulajdonosa, néptanácsi képviselő – nem hagyták, hogy az országosan érvénybe lévő folyamatok útjába álljon. Nem volt apelláta. „Székely Ferenc a legjobb igazgatók egyike volt. Bármikor mentem ellenőrzésre, példás rendet és fegyelmet találtam. Azok közé a pedagógusok közé tartozik, akik nemcsak követelni, adni is tudnak. Nagyon meglepett leváltása" – nyilatkozta az egyik volt inspektor, tanfelügyelő. Az alelnöknő magyarázatként kijelentette: „Nem üresítette ki a kért termeket, a pedagógiai líceum tanulói ott maradtak az utcán. Beláthatja, hogy a pedagógiai líceum érdeke mégiscsak fontosabb a 11-es líceuménál." Természetesen román szempontból igen. És Székely Ferenc elmozdításával megkezdődött Kolozsvár egyik legrégibb iskolájának a tudatos és tervszerű meggyengítése. Ami a 11-es iskolával történt, tendencia értékű; nem csupán kolozsvári sajátosság. A fokozatosan végrehajtott kádercserék a magasabb „állami érdekeket" szolgálták. Ahol ideig-óráig még magyar igazgatók maradtak, a kiválasztásban a kontraszelekció elve érvényesült: lehetőleg olyanokat neveztek ki igazgatónak, akik nem állnak a „forradalmi átalakulások" útjába. Az meg szinte mindenhol fontos szempont volt, hogy olyanok kerüljenek az iskolák élére, akiknek szakmai tekintélye erősen megkérdőjelezhető. A szakmai alkalmatlanság egyenesen előnynek számított, mert világosan látható már: a több évszázados iskolai hagyományok meggyengítése és a nemzetiségi tanintézetek távlati felszámolása volt a cél.

A kiszolgáltatottság tartósítását mindenekelőtt a hivatalos Magyarország vezetőinek közönye tette lehetővé. A hivatalos álláspont lényege az 1960-as években is az maradt, hogy Magyarországnak semmiféle köze nincs más országok magyarságának problémáihoz. A hatvanas évek közepétől – annak ellenére, hogy a hivatalos Magyarországon 1962-ben el lehetett ítélni protestáló egyéneket, akik nemzetközi fórumokhoz fordultak a magyar egyetem megszűntetése ügyében – az irodalom berkeiben kezdtek jobban odagigyelni a határon túli magyarok helyzetére. Irodalmi folyóiratok hasábjain, szőrmentén ugyan, de már megjelent a kényes kérdés, ám ez még közel sem volt elegendő ahhoz, hogy egy magyar szempontból káros trend irányát meg tudta volna változtatni. Ne felejtsük el, hogy például 1938-ban több olyan folyóirat jelent meg (18), amelyek idegen

nyelveken a külföldet tájékoztatták a magyarság életbevágó kérdéseiről. 1938-ban például az e célt is szolgáló, a francia közvélelményt tájékoztató „Nouvelle Revue de Hongrie" folyóirat már hetedik évfolyamán járt; az angol nyelvű „Hungarian Quartely" is a harmadik évfolyamában van; a nagy példányszámú „Pester Lloyd" a nagy világlapok felé nyújt kitekintést; és még jónéhány periodika különböző nyelven szolgálja a külföld tájékoztatását (a Budapest Daily, a Corvina, az Ungarische Jahrbücher mellett érdekes színfolt a Debrecenben szerkesztett, de Hollandiában terjesztett „Helicon" is). A hatvanas évekre maradtak hírforrásként az erdélyi magyarság sorsával intenzíven foglalkozó, a fejleményeket nyomon követő emigráns magyarok lapjai; ezek azonban a nemzetközi közvéleményt nem tudták hatásosan befolyásolni, a román politikát még kevésbé. Pedig ez nem egyedül „magyar kérdés", de a magyarok számára a leghúsbavágóbb; nem kevésbé lenne fontos feltérképezni, hogyan tűntek el a romániai oktatás struktúrájából az 1948-ban még létező török iskolák (ekkori számuk 73!), a 11 cseh iskola, a 8 szlovák, a romániai oroszok 23, az ukránok 93, a szerbek 63, a horvátok 7, az örmények 3, a lengyelek 11 iskolája... (19)

1968 viharos eseményeinek kellett bekövetkeznie, hogy az Erdélyben megjelenő magyar lapokban szó essen a magyar oktatásról; a feszítő iskolakérdésekről. 1968 új szakaszhatár; a reményeké, amely során újabb korrekciók következhetnek, de már sohasem az eredeti állapotot (pl. az 1948-as) visszaállítók; a néma évtized szelemi pusztításait csak hosszú távon, kemény, következetes munkával lehetne helyrehozni. A reményekre viszont mindössze négy év adatott. E négy év már egy másik szakasz; új dolgozat témája lehet. Arról azonban csüggedésünk napjaiiban sem mondhatunk le, hogy reméljük, eljön majd az az idő, amikor tényszerűen, tárgyszerűen, összefüggésükben ismerhetjük meg a néma évtized nemzetiségi körülményeit, szoros összefüggésben a mesterségesen felgyorsított iparosítással, a „célszerű" településpolitikával, a lakosság mobilitásával és a mögöttes külpolitikai háttérrel. Csak így nyerhetünk teljes, átfogó, a jövő tanulságait is szolgáló átfogó képet egy olyan nemzeti stratégiáról, amellyel napjainkban is számolnunk kell.

JEGYZET

(1) *Joó Rudolf* beszélgetése *Demeter Jánossal.* In: A nemzetiségek egyenjogúsításának útján. Kossuth Kiadó, Budapest, 1983.
Enyedi Sándor: A romániai magyar oktatás helyzete 1945-ben. = Magyarságkutatás, 1989.
(2) Tanügyi Újság, 1958. máj. 13. 18. sz. (A bákói pedagógiai líceum végnapjai. = Romániai Magyar Szó, 1990. III. 9.)
(3) Az 1944-1959 közötti romániai nemzetiségi iskolapolitikára vonatkozóan lásd a Magyarságkutatás 1990/91-es Évkönyvét (55-95. p.)
(4) Tanügyi Újság, 1958. júl. 8. 14. sz.
(5) Előre, 1968. máj. 15.
(6) Tanügyi Újság, 1958. szept. 16. 19. sz.
(7) Előre, 1964. jún. 30. A tanítók napja alkalmából a központi magyar lap munkatársa *Costin Nadejde* miniszterhelyettessel beszélgetett, aki a következő „információkat" hozta a magyar olvasók tudomására: „Országunkban *számtalan* iskolában és tagozaton a nemzeti kisebbségek nyelvén is folyik az oktatás: magyarul, németül és a többi nemzeti kisebbség nyelvén. Ugyanakkor azoknak a nemzeti kisebbségekhez tartozó tanulóknak, akik román tannyelvű iskolákban tanulnak és anyanyelvük irodalmát is ismerni akarják, megfelelő tanerők állnak rendelkezésre..."
(8) Előre, 1965. szept. 9.
(9) 1990-ben a sepsiszentgyörgyi Mikes Kelemen Líceum *Veress Károly* szerkesztésében füzetet jelentetett meg az iskola múljtjáról és jelenéről. Ebben olvashatjuk: „Iskolánk alapításától, 1874-től kezdve egészen 1962-ig magyar tannyelvű oktatási intézményként működött. 1962-ben a román tannyelvű líceumi osztályok megnyitásával vegyes tannyelvűvé vált, először líceumi szinten, később a gimnáziumi és elemi osztályok szintjén is. Így iskolánk történetének utolsó három évtizedében szintén nyomon követhető és adatokkal igazolható az a folyamat, amely minden magyar oktatási intézményre kiterjedt..." (A közölt részletes statisztikák híven tükrözik a jelzett folyamatot.)

(10) Előre, 1965. nov. 27. Ezt megelőzően, október 1-jén jelent meg vezércikként a szerző másik cikke Tanévnyitás a főiskolán címmel.
(11) Előre, 1962. jún. 6.
(12) Tanügyi Újság, 1962. decmeber 29.
(13) Előre, 1962. júl. 27.
(14) Tanügyi Újság, 1959. ápr. 15. 15. sz.
(15) Buletinul Oficial al Republicii Socialiste Romania – Románia Szocialista Köztársaság Hivatalos Közlönyének fordítása; 1965. szept. 27., I. évf. 4. sz., valamint ennek nyomán sajtóközlemények.
(16) Minisztertanácsi határozatok – Határozat a szaklíceumok létesítéséről a 2/1966 sz. számú törvény alkalmazására. (Bul. Of. 1966. I. rész, 42. sz.) Ugyanez a lap 1966. szept. 26-i, 59-es száma tételesen felsorolja a megnyitásra kerülő szaklíceumok hálózatát; nemzetiségi nyelvű nincs közöttük. A lap július 4-i 5. száma közli a beterjesztett törvénytervezet vitájának jegyzőkönyvét; *Ludovic Fazekas (Fazekas Lajos)* képviselő hosszú felszólalásában említést sem tesz az anyanyelvű szaklíceumok szükségességről – mások sem. Pedig a témának a felszólalók szerint „megkülönböztetett figyelmet" szenteltek.
(17) Ifjúmunkás, 1968. júl. 11. 28. sz.
(18) Ezeket részletesen ismertette az erdélyi magyar közvéleménnyel a Brassói Lapok (1938. nov. 18.): az erdélyi magyarság így megtudhatta, hogy a magyarországi közfigyelem nem aludt ki problémáik iránt.
(19) *Polgár István:* Nemzetiségi iskolahálózatunk a Román Népköztársaság első évfordulóján. = Romániai Magyar Szó, 1948. dec. 31.

ENYEDI SÁNDOR

A magyar történelem oktatásának esélyei Romániában

Pápai Zsolt 1992-ben szerzett történelem szakos tanári dipomát az ELTE BTK-n. Egy évre Kolozsvárra utazott, hogy ott magyar történelmet tanítson. Hamarosan kiderült, hogy a magyar tannyelvű iskolák igazgatói nem merik vállalni alkalmaztatását, egy esztendei tapasztalatszerzés után Pápai Zsolt visszatért Budapestre. Jelen írásában romániai tapasztalatait foglalja össze. (A szerkesztő)

Romániában jelenleg egyetlen állami tanintézményben sem oktatják az országban élő nem román etnikumú népek történelmét. Legalább is az előírt tanterv szerint nem. Az alapfokú oktatásban (általános iskola I.-IV. o., gimnázium V.-VIII. o.) öt éven át kötelesek a diákok történelmet tanulni. Évfolyamokra lebontva az anyag a következőképpen épül fel: bevezetés a román történelembe (IV. osztály), világtörténelem (V.-VI. osztály), „A románok története" (VII.-VIII. osztály). A középiskolákban (líceumok) az első két évben egyetemes, a második kettőben román történelmet tanítanak. A magyar oktatási nyelvű iskolákban az egyetemes történelem magyarul, a román történelem románul adandó elő.

Az oktatásban a tanterv egy sajátos nemzeti ideológia érvényesítését követeli meg a tanártól. Ezen ideológia néhány jellemzője: a) Nagy-Romániának – a Tiszától a Dnyeszterig terjedő határokkal – mint eszménynek a középpontba állítása; b) a dák-római-román kontinuitás elvének, illetve ezzel párhuzamosan a románság többezer éves civilizációs örökségének hangsúlyozása; c) nemzeti kizárólagosságra törekvés, a román nemzet felsőbbrendűségének hirdetése a szomszéd népekkel szemben. Nyilvánvaló, hogy ezeket az elveket csak egy erősen tendenciózus, az objektivitás minden formáját nélkülöző, esetenként a tényeket is meghamisító gyakorlat képes kiszolgálni.